

Райко Сефтерски (София, България)

РУНИЧЕСКИ НАДПИСИ ОТ СЕЛО ЧУКУРОВО, СОФИЙСКО

В архивния фонд на акад. Йордан Иванов, намиращ се в БАН, отдел Научен архив, през м. май 1992 г. бяха открити непубликувани рунически надписи. Броят им (четирнадесет) не е малък, като имаме предвид, че досега са открити единични такива рунически надписи¹ с изключение на тези от Северна Добруджа, от Мурфатлар — Басараби².

Руническите надписи от с. Чукурово, Софийско³, са добре документирани, така че публикуването им не предизвиква никакви научни спорове. Още повече, че сам Й. Иванов е посетил с. Чукурово, направил е снимки на „ломени камъни“ с рунически надписи по тях, а така също на място е преписал с молив осем от надписите. Остачалите седем рунически надписа, направени също с молив, са преписи на местния свещеник Г. Н. Бързаков. Цялата тази информация на Й. Иванов се съдържа в материалите по славянска палеография и там е отбелязано следното: „В с. Чукурово, Самоковско, ми показаха няколко каменни блока с издълбани по тях резки. Тези камъни, да ги назовем „чукуровски“, бяха ломени от близкия околнен скалист бряг и докарани за постройката на черквата. На някои блокове още самите зидари и свещеникът Г. Н. Бързаков забелязали знаци по лицето от неломената страна. От тези камъни особено един червеникав пясъчник привлича вниманието на старинара: висок 55 см, широк 45 см и дебел 22 см, той има сигурни белези, издълбани доста дълбоко с длето. За старинността на белезите говорят лишеите и мъховете, които са израснали по лицето и писаните резки.“⁴

От казаното се разбира, че ломените каменни блокове са били докарани от околния скалист бряг на селото. Става разбираемо, че се касае за цялостен или няколко цялостни скални рунически надписа⁵ в землището на с. Чукурово. В такъв случай чукуровските рунически надписи не са изолирано явление⁶, а вероятно представляват част от една писмена руническа система, която още през 1909 г. в лекциите си Й. Иванов бе определил като „стари български рунически писмена“⁷. Дори на пръв поглед се долавя определена връзка между чукуровските надписи и скалните рунически надписи от с. Ситово

¹ Сефтерски, Р. Първият рунически надпис на Куберовите българи от Македония. — Наука, 1991, № 5, с. 26.

² Бешевлиев, В. Етническата принадлежност на руните надписи при Мурфатлар. — Векове, 1976, № 4, 12—22.

³ Вж. Габра (Чукурово). Географски речник на България. С., 1980, 127; Мишев, Н., П. Коледаров. Речник на селищата и селищните имена в България 1878—1987. С., 1989, с. 67.

⁴ БАН, Научен архив, ф. 52к, оп. 1, а. е. 28, л. 27.

⁵ Бешевлиев, В. Първобългарски надписи. С., 1979, № 2, с. 111.

⁶ Байчоров, С. Я. Древнетюркские рунические памятники Европы. Отношение северокавказского арсала древнетюркской рунической письменности к волго-донскому и дунайскому ареалам. Ставропольское книжное издательство, 1989, с. 9.

⁷ БАИ, Научен архив, ф. 52к, оп. 1, а. е. 28, л. 3.

в Родопите, скалния надпис от с. Крушево, Демирхисарско, скалните надписи от Мурфатлар, както и връзката им с редица знаци от археологически паметници от Североизточна България от VII—X в.⁸

Периодът на руническата писменост у българите до възвждането на глаголицата и кирилицата не е изследван. Остават почти непроучени и паметниците на тази писменост у нас, на които все пак Й. Иванов е обърнал внимание⁹, но за съжаление той не публикува резултатите от своите наблюдения. За руническите надписи Й. Иванов пише следното: „В България и Турция (вероятно тук под Турция той има предвид българските земи, които в началото на века са все още турско владение — б. а., Р. С.) тъй също са намерени паметници с неизвестно писмо, което в някои случаи по начертание подсеща за скандинавски и чудски руни, а в други яко се разиждат от тях. . .“¹⁰ В своите изследователски разсъждения Й. Иванов се опира и на писмения текст, оставен ни от Черноризец Храбър, в който явно става въпрос за руническо писмо, използвано от старите българи и славяните. Употребата на руническа писменост у българите обхваща един дълъг период от време, за което съдим от Черноризец Храбър: „ . . . И тъй беше много години.“

В своите лекции по славянска палеография Й. Иванов¹¹ продължава да насочва вниманието си към произхода на т. нар. „негръцки букви“ в кирилицата.

„Нека поменем най-сетне нещо из издирванията на Успенски, директор на руския археологически институт в Цариград. Той откри в развалините на предполагаемата старобългарска столица Плиска, сега с. Абоба, между другото откъслечи от надписи, написани на негръцки език, с гръцки букви, смесени с други знаци, които напомнят някои от буквите на кирилицата. Той намери още по камъни и тухли от VIII—IX в. голямо множество знакове, едни от които напомнят за рунски знаци, а други подсецат за старобългарските ж, љ, з, ъ, ж, в и др. (Абоба-Плиска. С., 1905, стр. 250, сл. 265 сл.)“¹² Както е известно, много по-късно и други български учени търсят връзката на тези негръцки букви в кирилицата и системата на руническата предкирилска писменост¹³.

1. СНИМКОВ МАТЕРИАЛ НА КАМЕННИТЕ РУНИЧЕСКИ НАДПИСИ ОТ ЧУКУРОВО, СОФИЙСКО

Кога Й. Иванов е посетил с. Чукурово, засега остава неизвестно. Може би това посещение е било предизвикано от свещеника на селото във връзка с постройката на църквата, за която са били ломени и докарани камъните. Допускаме, че това вероятно е станало през 1908 г. или най-късно през лятото на 1909 г. Й. Иванов на място, в селото, извън селото или вероятно до самата скала, където са били ломени камъните, е направил снимки, от които засега са запазени само седем. Тези снимки се намират в един плик, на който отгоре собственоръчно Й. Иванов е написал: „Чукурово, руни.“¹⁴ Каменните

⁸ Дончева-Петкова, Л. Знаци върху археологически паметници от Средновековна България VII—X век. С., 1980, табл. XIX—XXV.

⁹ БАН, Научен архив, ф. 52к, оп. 1, а. е. 28, л. 1—34; български материали л. 24—27.

¹⁰ Пак там, а. е. 28, л. 24.

¹¹ Пак там, а. е. 28, л. 7; Пак там, а. е. 31.

¹² Пак там, а. е. 28, л. 7.

¹³ Бешевлиев, В. Етническата принадлежност. . . , с. 21; Гошев, Ив. Старобългарски глаголически и кирилски надписи от IX и X в. С., 1961, 12—27.

¹⁴ БАН, Научен архив, ф. 52к, оп. 1, а. е. 31, л. 133—139.

блокове са снимани от разстояние от три и повече метра, а това не позволява да се получи определен разкос на руните и снимките са почти негодни за клиширане. Може би това е накарало Й. Иванов още на място да направи груби скици на каменните блокове и точни преписи на руническите знаци, както и да означи размерите им.

Фотоснимките на каменните блокове и рисунките с молив действително позволяват да бъде извършена по-нататъшна научноизследователска дейност. Така например снимките с номера 133, 135, 137 и 139 са направени в селото. На снимка 133 се виждат три камъка, поставени един над друг и опрени до каменен зид на селскостопанска сграда. Най-горният камък има доста продълговата форма и по цялата му лицева част личат добре руническите надписи от единия до другия край, което дава основание да се смята, че надписът е продължавал в двете посоки. Този надпис като че ли не може да бъде идентифициран с рисунките и направените рунически преписи. Под този камък има много по-малък, върху предната част на който също се забелязват знаци: — X, 0 и др., но и той е къс от надпис. Третият камък, който лежи под тях и с опрян в земята, е почти в сянка, така че не се забелязва дали по него има, или няма знаци. Снимка 137 представя късове разхвърляни камъни. На преден план се виждат три камъка, двата от които един над друг с изгладени предни части и едри рунически надписи. Зад купчината камъни има почти съборена селскостопанска сграда, може би стара къща. Тези два или три надписа също показват, че са част от по-голям надпис и самото ломене е натрошило на блокове по-голям скален масив. Снимка 135 показва единичен, едър, неоформен каменен блок, като по лицевата му страна вдясно има изгладени плоскости и „резки“ от единия до другия край. Изглежда, само снимка 134 е направена на мястото, близо до каменоломната, тъй като на преден план се наблюдава голяма купчина безразборно нахвърляни камъни, като пай-отгоре стои голям камък с продълговата форма и по горната му част има слабо забелязващи се руни. Двете снимки 136 и 138 са правени в равнина и на заден план се виждат хълмисти очертания. В близък и по-далечен план е заснет голям каменен блок. Горната му част е изгладена и върху нея добре личат едри рунически знаци, започващи от единия и завършващи в другия край. Ясно личи обаче, че това не е нито началото, нито краят на надписа. Дали тези снимки показват „отломък пясъчник червеникав“, както е отбелязъл Й. Иванов, или това е друг камък, не може да се каже със сигурност¹⁵. Трябва да се подчертае, че върху снимките Й. Иванов не е оставил никакви надписи или бележки. Все пак, макар и качеството на снимките да не е добро, се вижда, че става дума за едно застамено руническо писмо, което много добре е изразено в графичния материал, направен от Й. Иванов.

II. ПРЕПИСИ НА РУНИЧЕСКИ НАДПИСИ ОТ С. ЧУКУРОВО, НАПРАВЕНИ ОТ СВЕЩЕНИК Г. Н. БЪРЗАКОВ

Върху лист 56, розов полукартон с размери 16/12 см, с почерка на Й. Иванов е написано: „Свещеник Г. Н. Бързаков, Чукурово, Горнопасарелска община.“¹⁶ Вече бе споменато в началото на статията, че заедно с майсторите зидари и той забелязал знаците по докараните камени блокове за построяването на черквата в с. Чукурово. По всяка вероятност иа този свещеник се дължат и направените осем преписа на рунически надписи, които също дават

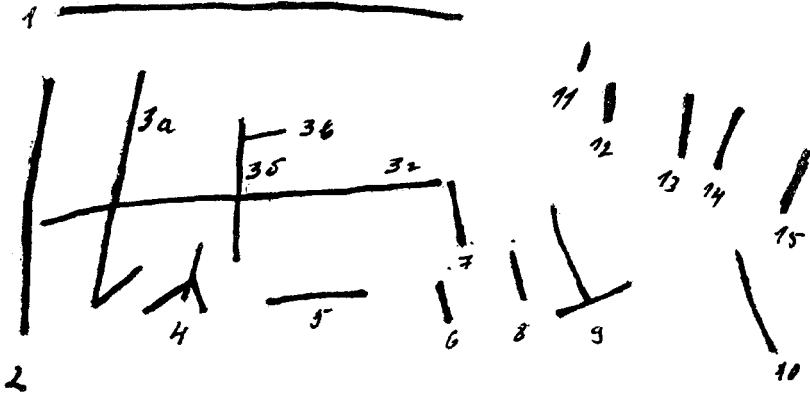
¹⁵ Пак там, а. е. 31, л. 132.

¹⁶ Пак там, а. е. 31, л. 56.

основание да се счита, че са само част от по-дълги надписи с изключение на два от тях, както ще видим по-долу.

Надпис № 1

Надписът е направен на лист с размери 34/21 см. с дължина на надписа 21 см. Може да се каже, че е разположен на два реда и се състои от 13 знака, като под самия препис е отбелязано: „Надпис, намерен на един камък в с. Чукурово.“¹⁷ В надписа, който е устроен във вид на „редове“, в които знаците са доста раздалечени (явно за по-добра отчетливост това е направил преписвачът), има само една сложна лигатурна връзка 3 а, б, в, г. В тази лигатурна връзка 3а е познат знак в почти всички известни рунически писмени системи. Каква фонетична стойност носи този знак, както и знак 3в и останалите знаци в надписа, засега е трудно да се каже, тъй като писмената система остава неизвестна: дали тя е буквено-фонетична, или представлява система на логограми.



Надпис, намерен на един камък в с. Чукурово!

Ф и г. 1. Рунически надпис върху лицевата страна на камънен блок, с. Чукурово (Габра). Препис Г. Н. Бързаков

Надпис № 2

В архивния фонд той е известен с номер 44 и под самия препис, направен с молив, с едри букви е написано: „Надпис, намерен на едната страна на камъка.“¹⁸ Преписът е върху лист от тетрадка с размери 33/20,5 см. Дължината на преписа на надписа е 18,5 см. Направен е на един ред, но под същия са поставени още няколко знака, или общият брой на знаците в надписа е единадесет. Съществува само една лигатура с означения 4а — 4д. Въпреки най-общите външни особености на руните и тяхното разположение в реда надписът се различава от останалите надписи от чукуровския цикъл.

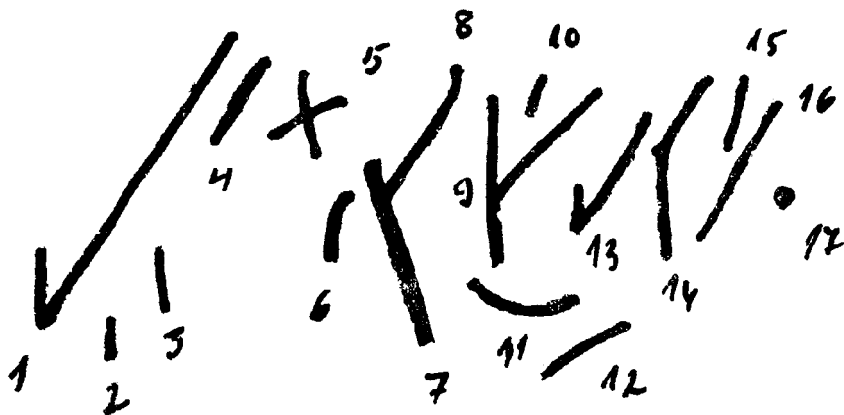
¹⁷ Пак там, а. е. 31, л. 43.

¹⁸ Пак там, а. е. 31, л. 44.

кално и полегато, но съществува известна прилика между двата надписа при знаците 1 от надпис № 2 и знак 4 от надпис № 3. Интересни са връзката и пресичането на знак 3б с 3г от надпис № 3, образуващ X-образна връзка, но добре захванати с вертикалната права 3в и наклонената права 3а. Няма съмнение, че двата рунически надписа на камъка са направени от един човек, както и преписите, които несъмнено принадлежат на свещеника от с. Чукурово.

Надпис № 4

Преписът е направен върху лист, както двата по-горни преписа, и е с размери 34/19 см. Изписан е в централната част на листа с дължина на надписа 25 см. Дължината и разположението на надписа се различават доста от описаните по-горе. Тук липсва лигатурно съчетание на отделни знаци. Почти всички знаци, седемнадесет на брой, са разположени някак скупчено и не очертават редова система. Както при надпис № 1, знак 3а завършва в долната част като кука, така и при надпис № 4 знак 1 завършва с кука, но вместо обърната надясно, тази е обърната наляво. В надписа се срещат нови рунически знаци, които не се съдържат в описаните, но не стоят извън репертоара на руническите знаци от ситовския и крушевския надпис²⁰.



Ф и г. 4. Рунически надпис върху лицевата страна на каменен блок, с. Чукурово. Препис Г. Н. Бързаков

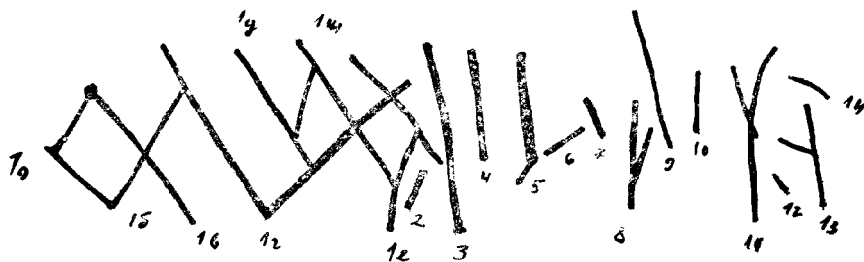
Надпис № 5

Надписът също принадлежи към преписаните от свещеник Бързаков. Преписът е направен върху лист с дължина 34 см и ширина 19 см с молив в едър шрих. Дължината на самия надпис е 25 см и височината на знаците е различна — от един до пет см. Може да се каже, че руните са подредени в един ред, а знаците са отдалечени един от друг и в края, т. е. в лявата страна, завършват с една сложна връзка между отделните руни. Това се наблюдава при знаците, които носят номерацията от 1а до 1е, и представлява едно от най-дългите лигатурни съчетания в чукуровските надписи. В архива надписът е под № 54²¹. Конфигурацията на знаците в известна степен показва сходства с руническите надписи от ломените блокове от скалистия бряг и не е изклю-

²⁰ Пак там, а. е. 31, л. 46.

²¹ Пак там, а. е. 31, л. 45.

чено да принадлежи към същата серия, но преписвачът не е посочил за това никакви сведения. Целият надпис съдържа четиринадесет отделни рунически знака, като в края, както вече бе отбелязано, се среща една доста дълга обединена лигатура от 1а до 1е. Завършекът на тази лигатура показва известно сходство с подобни завършващи знаци в руническите надписи от Мурфатлар, които В. Бешевлиев е означил в табл. VI с аа и в табл. XV също с аа²². В този надпис могат да бъдат посочени и други сходни знаци между чукуровския надпис и мурфатларските надписи в един по-широк графичен аспект.



Ф и г. 5. Надпис върху каменен блок от ломена скала, с. Чукурово. Препис Г. Н. Бързаков

Надпис № 6

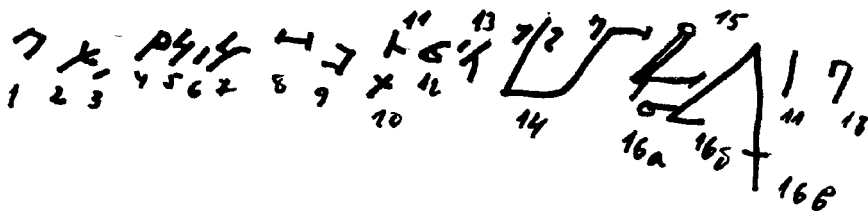
Този и следващият надпис са направени на общ лист с размери 42/43 см от карирана тетрадка, двойно прегънат. Преписвачът, най-вероятно свещеникът Бързаков, е нанесъл знаците върху целия разгънат лист, доста разхвърляно, и то почти по диагонала на хартията. Не става ясно дали надписът е върху каменен блок от скалния масив, или е изписан върху отделен камък. Така направен обаче, преписът позволява да се допусне, че е бил върху отделен камък, а не ломен от скалата за разлика от следващите надписи, които ясно показват това. Преписвачът е означил тези надписи като лява и дясна страна. Тук към надпис № 6 отнасяме преписа на „лява страна“²³, както е отбелязано от преписвача. По-късно Й. Иванов преписва надписите от листа и също ги означава като ляв и десен²⁴. В преписа на Й. Иванов дължината на надписа е 19 см и той е значително по-стегнат от преписа на Г. Н. Бързаков. Макар по диагонал, първият препис се отличава с дължината си, която е 27 см. Освен това вторият препис графично е поставен в хоризонтално положение. Надписът има твърде хетерогенен характер по отношение на знаците — налице са лигатури, отделни знаци тип руни и буквени знаци. Показани са знаци, които са известни в ситовския надпис, като знаците: № 3, 4, 10, 15 и др. Паралели на някои от тези знаци-букви могат да бъдат открити и сред подобните рунически надписи от Североизточна България, главно от по-късния период IX—X в.²⁵

²² Бешевлиев, В. Египетската принадлежност. . . , с. 19, табл. VI, аа, и табл. XV, аа.

²³ БАН, Научен архив, ф. 52к, оп. 1, а. е. 31, л. 48.

²⁴ Пак там, а. е. 31, л. 125, 126.

²⁵ Вж. Дончева-Петкова, Л. Цит. съч., табл. XXVII.



Ф и г. 6. Рунически надпис върху лявата страна на каменен блок, с. Чукурово. Препис Г. Н. Бързаков

Надпис № 7

Според първия препис на свещеника Бързаков надпис № 7 е „дясна страна на надписа и продължение“²⁶ на обратната страна с два отделни рунически надписа. По-късно Й. Иванов е събрал целия надпис на два реда и те имат като че ли самостоятелен характер, така както са в първия препис²⁷. Дължината на втория, по-организиран препис на надписа е 19 см, а на късия — 5,5 см. Броят на номерираните знаци в първия е двадесет и три, като номерирането се започва от шестия знак, представляващ три точки, и завършва с тридесетия, състоящ се също от три точки, разположени една над друга. Изглежда, това е целият надпис, тъй като започва и завършва с еднакви знаци. Размерите на знаците, които не може да се каже, че са организирани в един ред, имат различна графоструктура — буквоподобни са № 4, 20, 22 и др. При някои от тези знаци се наблюдават особени „връзки“, които може би имат значение на лигатури — № 6, 15, 18, 20 и др. Някои от знаците в този надпис се явяват за първи път в чукуровските надписи — пръчка на върха с топче, № 10, 11, 12 и др. В този надпис е интересен знакът под номер 17, който представлява дълга дъгообразна линия и на върха е с форма на „лула“. Явно тези знаци в надписа са имали може би същото предназначение, каквото срещаме между знаците от Североизточна България от VII—X в., показани в специална таблица от Л. Дончева-Петкова²⁸. Подобна графична характеристика имат и знак 16 и други, които приличат на източнобългарските рунически знаци, а изглежда, принадлежат и към едно и също време на датиране.

Вече бе казано, че към този надпис има втори, по-къс и отделен от горния, както в първия препис, така и във втория. Той съдържа пет номерирани знака, четири от които са самостоятелни, а един е доста усложнен чрез завръзки, които вероятно имат лигатурна стойност. За отбелязване е, че знак № 3а в надписа, наподобяващ буквата А или Д, се среща и в надписа от Крушево, Демирхисарско²⁹. Останалите знаци също имат паралели в източнобългарските археологически паметници от VII—X в.

III. ПРЕПИСИ НА РУНИЧЕСКИ НАДПИСИ ОТ С. ЧУКУРОВО, НАПРАВЕНИ ОТ ЙОРДАН ИВАНОВ

Както вече стана ясно, още в началото Й. Иванов лично е посетил с. Чукурово, направил е шест заснемания на каменни блокове, като една от снимките се повтаря. Освен снимките той е направил и съответните преписи на надписи-

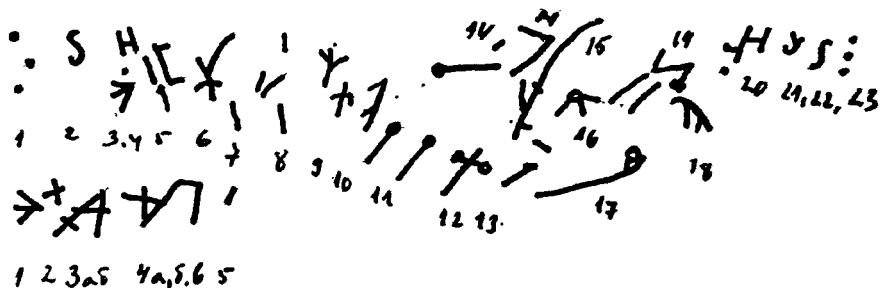
²⁶ БАН, Научен архив, ф. 52к, оп. 1, а. е. 31, л. 48—49.

²⁷ Пак там, а. е. 31, л. 125, 126.

²⁸ Дончева-Петкова, Л. Цит. съч., табл. VII, знаци 1—9.

²⁹ Вж. Сефтерски, Р. Цит. съч., I-ви запис, 10а, 10б.

те. От съхранените преписи става ясно, че надписите не са цели. Това добре личи и от очерганията и размерите на каменните блокове, които са заснети. Към преписите и снимковия материал Й. Иванов е поставил и някои надписи, които хвърлят допълнителна светлина върху графичния материал. Снимките обаче невинаги дават ясна представа, кой препис към коя снимка се отнася, но навярно между тях има обща връзка. Освен това някои преписи се повтарят пригодени за печат.



Фиг. 7. Надпис на дясната страна на каменен блок (с надпис № 6), с. Чукурово. Препис Г. Н. Бързаков

Надпис № 8

Намира се на обратната страна на л. 127, жълт полукартон с размери 25/16 см³⁰. Й. Иванов е скицирал формата на камъка и е посочил размерите му. Надписът е върху лицевата му страна. Броят на руните е шест с два хиксообразни знака, а останалите са вертикални прави с различна дължина. Надписът няма аналог по отношение конфигурацията на руните и тяхната система на разположение. Единият хиксообразен знак от лявата страна, на който се намира права черта, наподобява латинското число IX и в известна степен напомня същата знакова руническа конфигурация, каквато се среща в надписа от Крушево. Демирхисарско, под номер 6 и 7³¹.

Надпис № 9

Преписът на надписа се намира на обратната страна на л. 129. От скицата на камъка личи, че е отломка от скала и надписът показва известно продължение в лява посока. Според измерването на лицевата страна на камъка Й. Иванов посочва размери АВ=35 см, като почти по цялата дължина е разположен откъсът от надписа, съдържащ II рунически знака. Конфигурацията на руните следва редово оформяне, макар че височината им е различна — къси прави, дълги с куки в края, тип У и пр.³²

³⁰ БАН, Научен архив, ф. 52 к, оп. 1, а. е. 31, л. 127 б.

³¹ Сефтерски, Р. Цит. съч., с. 26, знаци 6, 7.

³² БАН, Научен архив, ф. 52 к, оп. 1, а. е. 31, л. 129 б.



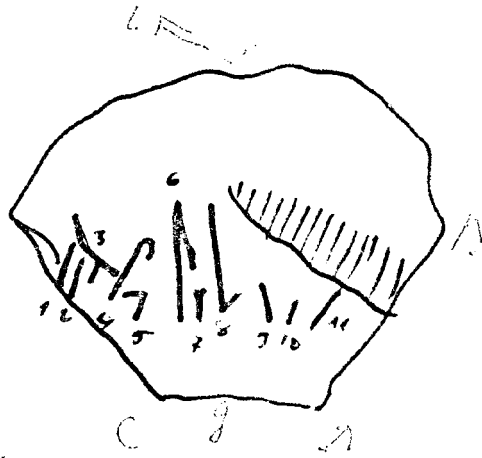
ДС- 25 ДС 20-40
 ДС } 20

Ф и г. 8. Фрагмент от рунически надпис от ломен камък, с. Чукурово. Препис Й. Иванов

Надпис № 10

Преписът на Й. Иванов е със скица на камъка, който вероятно се е намирал близо или в района на каменоломната. Формата на камъка е продълговата, блокът — доста голям, и е посочена дължина 50 см³³. Надписът се състои от две части. Дясната има само два рунически знака, 8 и 9, и може би те представляват край на един надпис, защото следващите знаци са раздалечени значително и може би принадлежат към друг надпис. Очертанията на камъка, направени от преписвача, показват, че там той е разчупен и текстът продължавал вляво. В тази група в известен безпорядък се намират седем рунически знака, но са познати и от други надписи от Чукурово и Североизточна България като единични или групови знаци. Интерес представляват руните № 2 и 5 със своята кукообразна форма и напречната права, както и друга прекъсната права, продължаваща вдясно. Може би става въпрос за лигатурно свързване на два отделни рунически знака, явление, характерно за чукуровските и други рунически надписи.

³³ Пак там, а. е. 31, л. 132.

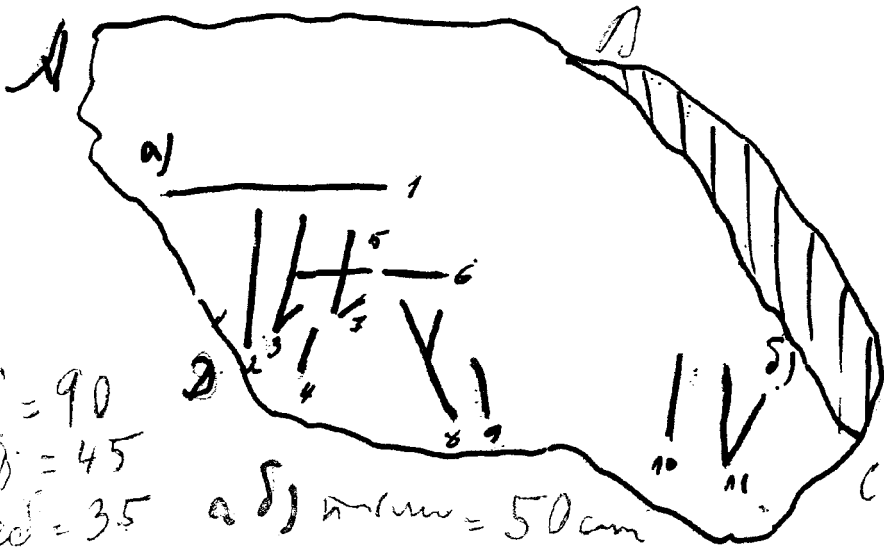


$$AB = 35$$

$$\text{Диаметр. } OE = 70$$

$$Og = 50$$

Ф и г. 9. Част от рунически надпис от лобен камък, с. Чукурово. Препис Й. Иванов



$$AC = 90$$

$$AB = 45$$

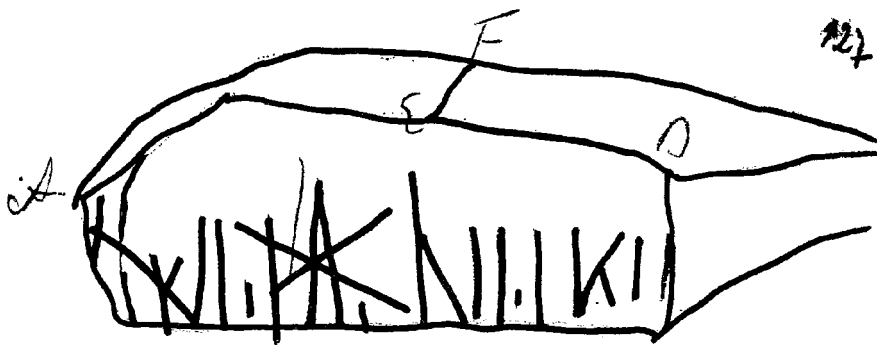
$$BC = 35$$

$$a \delta) \text{ ширина} = 50 \text{ cm}$$

Ф и г. 10. Част от рунически надпис от лобен скален камък, с. Чукурово. Препис Й. Иванов

Надпис № 11

Този рунически надпис е един от най-дългите и е продължавал вляво, тъй като последният знак се е намирал на левия краен ръб на камъка. Скицата на камъка и размерите на лицевата дължина (АВ=50 см) показват, че надписът не е цялостен. Вероятно каменният блок е бил ломен от скалистия бряг, за който бе споменато в началото. Под скицата на камъка и надписа върху лицевата му страна с молив Й. Иванов е добавил: „Къща на Ив. Мильов, намерен (камъкът) в нивите „Слого“³⁴. Надписът има редово разположение на знаците и могат да бъдат посочени единадесет по ред номерации, но трябва да отбележим, че в надписа се съдържат лнгатурни съединения: 1а, б, в, г; 4 а, б, в, г, 9 а, б и др. В конфигурацията на руните се долавя известно сходство с надписа от с. Крушево, Демирхисарско.



Ф и г. 11. Рунически надпис върху камък със странично продължение от къщата на Ив. Мильов, с. Чукурово. Препис Й. Иванов

Надпис № 12

Този, както и № 11, изглежда, са върху един и същ камък, защото върху л. 128 над самия надпис Й. Иванов с молив е отбелязал: „Мильов камък има отдолу още драски слаби.“³⁵ Надписът се отличава с разхвърляната система на руническите знаци. Преписът не позволява да се разбере дали е цялостен, или представява част от по-дълъг надпис. Ако приемем обаче вертикалните прави в десния и левия му край като знаци, които го рамкират, би могло да се допусне, че надписът е цял и вероятно това е единственият цял рунически надпис от Чукурово. Той съдържа тринадесет руни, някои от които сложни. Наблюдението на Й. Иванов, че камъкът имал слаби драски отдолу, показва, че това едва ли е отломък от скала и може би е бил поставен в някакво прабългарско капище. Известен е примерът с руническите знаци от Шудиково, Югоизточна Черна гора, където върху петте страни на каменния блок са издълбани руни³⁶. Подобни съчетания от знаци от типа Ж, Х и др. са познато явление в източнобългарските рунически знаци, както и в мурфатларските³⁷.

³⁴ Пак там, а. е. 31, л. 127.

³⁵ Пак там, а. е. 31, л. 128.

³⁶ P u d i č, J. Šudikovski znaci. — Godišnjak knjiga III. Centar za Balkanološka ispitivanja. Kn. 1. Sarajevo, 1965, 179—185.

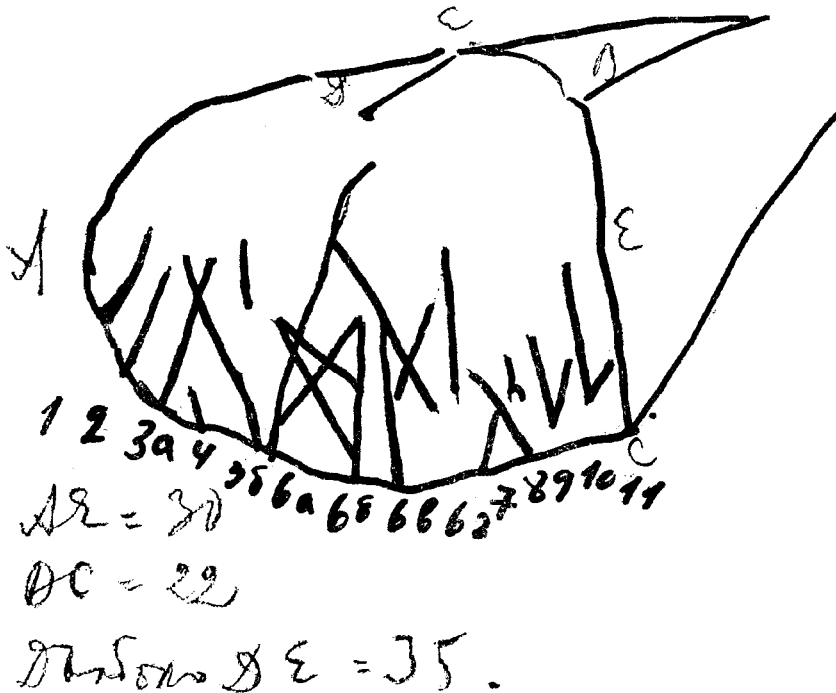
³⁷ Б е ш е в л и е в, В. Етническата принадлежност. . . , табл. I—XV.



Ф и г. 12. Рунически надпис от с. Чукурово с надпис „Милдов камък“ с надпис и отдолу. Препис Й. Иванов

Надпис № 13

Отломък от друг камък или скала, който Й. Иванов е скицирал и върху него е нанесъл руническия надпис, има челин размер $AE=30$ см. До тези два крайни ръба достига и самият надпис, следователно може би става дума за част от надпис. Освен размерите, дадени от преписвача, върху архивния лист няма други данни³⁸. Посочените цифри показват, че дължината на надписа е 30 см и че той започва от десния лобен край на камъка и завършва също с лобна крайна линия вляво. В надписа могат да се посочат повече от



Ф и г. 13. Част от рунически надпис, лобен от скала, с. Чукурово. Препис Й. Иванов

³⁸ БАН, Научен архив, ф. 52к, оп. 1, а. е. 31, л. 129.

единадесет знака, но в централната част има едно твърде сложно свързване на различни знаци, явление, аналогично на надписа от Крушево, за което вече неколнократно говорихме по-горе. Много от руните в надписа се срещат както в досега описаните надписи от Чукурово, така и върху източнобългарски рунически знаци от VII—X в.

Надпис № 14

За този надпис Й. Иванов е записал встрани от скицата на камъка следното: „Отломъкъ пясъчникъ червеникав.“³⁹ Измерената височина е 55 см (AB=55 см), но надписът се намира в горния заоблен край на камъка. Дължината на същия, като имаме предвид посочените размери CD=45 см, е сравнително по-къса от тази мярка. Дясната страна на надписа започва значително по-навътре от ръба на камъка и вероятно това е началото на самия надпис. Вляво надписът стига до самия край на камъка, а това не може да не подсказва, че той е продължавал върху каменна част, която липсва. Рунният



Ф и г. 14. Фрагмент от рунически надпис от ломен скален масив, с. Чукурово. Прелис Й. Иванов

³⁹ Пак там, а. е. 31, л. 1326.

знаков състав е познат и сходен с предшестващите надписи от Чукурово. Този надпис обаче е направил силно впечатление на Й. Иванов и той изрично пише за него. Ако приемем, че писането и четенето на чукуровските надписи е от дясно на ляво, то в знаковързането на тринадесетата руна е, изглежда, началото на надписа. Някои от знаците в надписа, като № 5, 9, 10, 12, показват аналогия с надписите върху златното съкровище от Наг Сент Миклош⁴⁰. Тази връзка е видима не само по начина на изписване на руните, но има известно сходство и по други показатели.

Така че двете групи надписи — върху скалистия бряг на с. Чукурово (Габра) и тези върху златните съдове от съкровището от Наг Сент Миклош, които учените датират различно, но като че ли преобладават мненията, че се отнася към IX в. и принадлежи на българите, взаимно могат да контролират времето на възникването и етническата им принадлежност. В това отношение руническите надписи от с. Чукурово (Габра) явно не могат да бъдат по-ранни от влизането на тази територия към българската държава и явно не могат да бъдат и много по-късни от покръстването на българите през 864 г. Трябва да допълним, че някои от чукуровските рунни знаци съвпадат с подобни от мурфатларските рунни надписи, които с наличието на кръстове, смесването на рунни с не съвсем рунни знаци също могат да послужат като опорна точка за датирането на чукуровските надписи.

Броят на руническите надписи е 14. Засега това е може би най-значителният брой от този вид надписи след мурфатларските, чието количество като че ли не е съвсем уточнено. От друга страна, надписите от Чукурово като че ли показват една сравнително хомогенна писменост и една приблизителна повторяемост на рунните знаци и на техния ред на писане. От друга страна, надписите от Чукурово не съдържат характерния знак [Y], както е и при надписите по златните съдове от Наг Сент Миклош и мурфатларските надписи. Така че засега с положителност можем да отбележим общи явления за една група от надписи, чиито общи черти могат да подскажат и за дешифрирането на цялата група рунически надписи, съдържащи сложни лигатурни белези. Оттук естествено следва да се потърсят други начини за разчитането им, тъй като древноюжъркската руническа писменост е построена на основата на звукофонемни, т. е. тя е фонетична писменост. Мисля, че въпреки сходствата на някои рунически знаци с такива в древноюжъркската писменост това не гарантира положителни резултати в досегашните опити за дешифриране на руническите писмени знаци, открити на българска територия⁴¹.

В края на изследването ще отбележа, че руническите надписи от с. Чукурово, сега Габра, Софийско, разкриват нова страница и нови доказателства за разпространението на тази писменост, за която пише Черноризец Храбър, у нас. Преписите на тези чукуровски надписи са интересни и поради факта, че са проверени и документирани на място от един такъв опитен палеограф, какъвто е Й. Иванов. Той е приел като достоверни и преписите на свещеника Г. Н. Бързаков, а може би сам е видял и камъните с надписите по тях. Направените на място снимки, макар и неотговарящи на изискванията за печат, са неоспоримо доказателство към третираната тема.

⁴⁰ Altheim, Fr. Hunische Runen. Hallische Monographien, herausgegeben von Otto Eissfeldt. Max Niemeyer Verlag, Halle (Salle), 1948, Abb. 1., вж. № 5—15.

⁴¹ Кузнецов, В. А. Надписи Хумаринского городища. — Советская археология, 1963, № 1, с. 303; Т р у а г с к и, Е. The Tamgas of the Turkic Tribes from Bulgaria. — Ural-Altaiische Jahrbücher, 47, 1975, 193--194; Т р у а г с к и, Е. Altes und Neues zur Entstehung der türkischen Runenschrift. — Rocznik orientalistyczny, 45, 1986, 1, p. 69; Т р у а г с к и, Е. Alte und neue Probleme der runenartigen Inschriften Europas. Ein Versuch der Entzifferung der Texte aus Murfatlar und Pliska. — In: Runen, Tamgas und Grafitti aus Asien und Osteuropa. Bd. 19. Wiesbaden, 1985, 56—70.

Един последен въпрос, който остава слабо изяснен тук, е кога Й. Иванов е посетил с. Чукурово и е направил на място преписите на надписите. За да бъде решен този въпрос и някои други проблеми, ще е необходимо може би още едно специално проучване на място.

Rajko Sefterski (Sofia, Bulgaria)

RUNIC INSCRIPTIONS FROM THE VILLAGE OF CHUKUROVO
IN THE REGION OF SOFIA

(Summary)

At this article for the first time are published 14 inscriptions of the runic li-near type, discovered at the beginning of the 20th century but not published in the archives of acad. Jordan Ivanov. They represent a fragment of the full stone inscription and of separate inscriptions made on the stone blocks and are probably connected with a Proto-Bulgarian sanctuary (Old-Bulgarian "kapishte") near the village of Chukurovo (Gabra) in the region of Sofia, situated 30 km southeast of Sofia. We share the opinion that they belong to the Proto-Bulgarian tradition of runic writing dating back to the days of Khan Krum, who had annexed the Sofia region to Bulgaria in 809.